

רשות העתיקות

מדיניות רשות העתיקות לשימור מורשת התרבות הבנויה

תחום שימור, רשות העתיקות
יולי 2003 תמוז תשס"ג

תוכן עניינים

1	תוכן עניינים	1
3	דבר מנהל רשות העתיקות	3
6	עקרונות כלליים	6
6	הגדרות	1
6	ערכי המורשת התרבותית	2
7	ערך כבסיס לטיפול	3
7	שימושים	4
7	המחשה והצגת אתרים	5
8	גישה שימורית כוללת	6
8	סטנדרטים ומיומנויות מקצועיות	7
8	הכשרה מקצועית	8
8	מחקר	9
8	מודעות ושיתוף הציבור	10
9	כלים רגולטיביים	11
9	כלים כלכליים	12
10	עקרונות השימור	10
10	שימור באתרו 'in-situ'	1
10	התערבות מינימאלית	2
10	כיבוד החומר	3
10	תעוד וסקר	4
10	שימור בחפירות ארכיאולוגיות	5
10	תכניות חירום	6
11	תהליך השימור	11
11	סדר העבודה	1
11	רשימת מצאי	2
11	סקר תעוד והערכה	3
11	תכנון	4
12	ניהול אתרים	5
12	התערבות שימורית	12
12	הנחיות כלליות	1
12	תחזוקה שוטפת	2
12	שימור מונע, הגנה פיזית וייצוב	3
13	כיסוי אתרים	4
13	שימור תוך התערבות מינורית	5
13	שימור תוך התערבות עמוקה	6
13	שיחזור מלא	7
13	עבודות חדשות	8

13 סביבת האתר	.9
14 ניטור 'Monitoring'	.10

14 **יעדים על פי סדר עדיפות**

14 שימור ערים ומרכזים היסטוריים	.א
14 טיפול במבני אדמה	.ב
14 קרוי אתרים	.ג
14 אתרים פרה היסטוריים	.ד
14 טיפול באתרים מתקופת הברונזה והברזל (תקופת המקרא)	.ה
15 טיפול באתרים "קלאסיים"	.ו
15 טיפול בערים העתיקות שבנגב	.ז
15 טיפול באתרים צלבניים וממלוכיים	.ח
22 טיפול שימורי אזורי בבתי כנסת עתיקים	.ט
15 טיפול שימורי אזורי באתרי פולחן עתיקים	.י
16 נספחים	

דבר מנהל רשות העתיקות

מזה כמאה שנה נערכות בארץ ישראל חפירות ארכיאולוגיות החושפות מורשת עשירה וייחודית. הממצאים שנשתמרו במשך מאות אלפי שנים מעידים על עברה של הארץ ואנשיה. ההכרה הלאומית בחשיבותם של אתרי העתיקות והמחויבות לשמרם לדורות הבאים הביאה להקמתו של תחום שימור ב-1988. נושא השימור ברשות העתיקות מצטרף ומשלים את מעגל העוסקים בארכיאולוגיה למן החפירה, עיבוד החומר ופרסומו דרך שימור הממצא והאתר. מאז הקמתו של תחום שימור ממלאת רשות העתיקות תפקיד מרכזי ופעיל בניהול השימור במדינת ישראל וקידומו.

השימור מעלה בעיות מורכבות מתחומים שונים; ניהוליים ופיזיים. ניהול משאבי המורשת התרבותית נוגע למגוון גדול של גופים פרטיים וציבוריים (משרדי ממשלה, קהילות מקומיות, אזרחים, יזמים וארכיאולוגים), ומושפע מניגודי אינטרסים בין צרכי המחקר המדעי, השימור, התצוגה והתיירות. מבחינת ההיבטים הפיזיים, האיום על המורשת התרבותית הולך וגובר בשנים האחרונות עקב פיתוח ובניה מואצים, מלחמה, מפגעים סביבתיים, חפירות רחבות היקף והעדר מקורות תקציבים ואמצעים מספקים לשימור ותחזוקה.

נוכח הסכנה לאתרי המורשת נדרשת גישה כוללת, משנה זהירות ומקצועיות בניהולם. ב-1997 נכתבה מדיניות השימור של רשות העתיקות על ידי תחום שימור, מתוך ראייה ותכנון ארוכי טווח. זו הצביעה על הגורמים השונים המעורבים בשימור ועל סוגי האתרים המיועדים לשימור, ועמדה על היעדים והאמצעים הדרושים לשימורם.

לאחרונה עודכנה מדיניות השימור כדי להתאימה לגישות הרווחות כיום בעולם. במדיניות (2003) מפורטים עקרונות השימור המבוססים על הפילוסופיה והאתיקה של השימור המקובלות בעולם. היא מדגישה את תפיסת האתר הארכיאולוגי כמשאב מתכלה, אותו יש לנהל מתוך הבנה זו. המדיניות מכירה בחשיבות הכלכלית והחינוכית של האתרים הארכיאולוגיים ורואה צורך בהגדרה ברורה ומלאה של ערכיהם, כוח לק מתהליך שיטתי לקבלת החלטות בניהול המורשת, שימורה והצגתה.

האמצעים העומדים לרשות השימור, מחקיקה דרך הכשרה וכלה במימון, קשורים ובמידה רבה תלויים אחד בשני. את מדיניות השימור על מרכיביה השונים יש לקרוא וליישם כמכלול שלם ולא מתוך התיחסות לכל נושא בנפרד.

גיבוש מדיניות הוא תהליך דינאמי. לפיכך, אין לראות במסמך זה הגדרה סופית של מדיניות, כי אם שלב בגיבושה, הנובע מאמות המידה המנחות אותנו כיום. יש להמשיך לפתח ולפרט הגדרות וסטנדרטים שימוריים לאתרי המורשת שיהיו ברורים ומקובלים על כל המעורבים בשימור.

הרשות רואה חשיבות רבה בהסברת עמדותיה ובשיתוף פעולה עם הגורמים השונים המעורבים בשימור המורשת. אנו מקווים כי הבהרת העקרונות המנחים בקבלת ההחלטות והבסיס הרעיוני והערכי העומד מאחוריהן יאפשרו דיון מקצועי יותר, ויגבירו את המודעות וההבנה לנושאי השימור בקרב הציבור הרחב.

שוקה דורפמן

מנהל רשות העתיקות

"לשמר את העבר למען העתיד"

מסמך זה מבוסס על הידע והניסיון שהצטברו עד היום בכלל, ומאז הגדרת מדיניות השימור ב-1997, בפרט, ומטרתו לעדכן את מדיניות השימור של רשות העתיקות. מסמך זה יהווה בסיס משותף לכל פעילות עתידית בנושא שימור עתיקות ויאפשר לכל העוסק בה להבינה ולפעול על פיה. המסמך מכיל עמדות ערכיות בנושא השימור של רשות העתיקות וכולל מספר נספחים המפנים לאמנות הבינלאומיות.

קובץ התקנות והנהלים בנושאי עתיקות מתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל מהווה מדיניות מובהקת בנושאי שימור עתיקות. שילוב חוקים אלה בחוק העתיקות הישראלי ויישומו במשך השנים על ידי הממונים על אכיפת חוק העתיקות יכולים להיחשב כמדיניות, על כל המשתמע מכך. מדיניות השימור המוצעת להלן מתבססת גם על המסקנות מתקופה זו, אך במיוחד נסמכת על הניסיון העצום שנרכש בתחום שימור של אגף העתיקות ורשות העתיקות בין השנים 1988 - 2002, בהן חלו שינויים באופן תפעולו ותפקודו של גוף זה. קווי היסוד הראשונים של מדיניות השימור שיושמו בפועל על ידי צוות תחום השימור, יחד עם הניסיון העצום שנרכש בשנים אלו, מהווים את אשיות מדיניות השימור של רשות העתיקות לשנים הבאות.

מטרת מדיניות שימור מתבטאת באופנים רבים, ולשם הדגמה אשתמש באחת ההגדרות ההיסטוריות במדיניות חוץ האומרת כי מדיניות מוצהרת היא מדיניות תיאורטית שבאה לחזק את החשיבה של מנהלי המדיניות ארוכת הטווח ומובילה, ולהנחותם ללימוד עצמי – אך אינה באה ללוותם בעבודתם היומיומית. כהשלמה להצהרה זו, קיימת מערכת שלמה ומסודרת של נהלים ומפרטים המיועדים להקנות פתרונות מובנים ומוכנים מראש. פתרונות אלו חיוניים בדרגי השטח או בדרגים המרוחקים ממוקד קבלת ההחלטות.

אם נשווה את פעילות השימור לפעילות מדינית-כלכלית נראה כי חלק מפעילות זו, בדומה למדיניות חוץ או מסחר, מלווה במאבק מתמיד בין אינטרסים חברתיים, כלכליים וסביבתיים מנוגדים. ניתן לראות כי מדיניות ארוכת הטווח כרוכה במאבק מתמיד על 'נתח השוק' ועל מציאת 'שווקים חדשים'.

ישנה הקבלה נוספת בין מדיניות שימור למדיניות חוץ: מדיניות שימור פסיבית שמטרתה שמירה על מצב אתרי עתיקות מפגעי טבע, גורמי פיתוח בלתי רצויים, תוך שימוש מוגבל במרכיב הפיקוח, הצווים והענישה במקרה של פגיעה דומה למדיניות חוץ ו/או כלכלית פסיבית שמטרתה שמירה על ישות מדינית ועל נכסים טריטוריאליים, תוך שימוש מוגבר במרכיב ההרתעה. מדיניות חוץ ו/או כלכלית אקטיבית משמעותה חדירה לשווקים חדשים במגמה לכבוש או להגדיל נתחי שוק וניתן להשוותה למדיניות שימור אקטיבית שמטרתה מציאת מקורות מימון חדשים ומגוונים, טיפול באתרים שלא טופלו לפני כן, או יצירת מדיניות סימביוטית חדשה של שימור ופיתוח כאחת.

כפי שבתחום הכלכלי ניתן לדבר על יעדים כגון הגדלת תפוקה ומגוון סל המוצרים כדי לענות על צרכי שווקים צומחים או שווקים אשר משתנים בהם הטעמים, כך יעדי השימור בהם ניתן לדבר על הגדלת מספר האתרים, או מגוון האתרים לביקורי קהל, כאשר קהל היעד עשוי להשתנות מאתר לאתר.

כשם שמנהלי חברות כלכליות משקיעים אמצעים בחקר שווקים ומסעי פרסום כדי להרחיבם, וכשם שמנהלי הביטחון משקיעים אמצעים רבים במחקר ופיתוח מערכות נשק חדישות, על מנת לתת מענה לאיומים עתידיים, כך מנהלי תחום שימור עתיקות אמורים להשקיע באמצעי מחקר והכשרה מקצועית כדי לשמור על המצב הקיים של אתרי העתיקות וכדי להרחיב את הטיפול השימורי בהם. כל אלה באים לתת מענה לגידול במפגעים האקולוגיים, הטבעיים והמלאכותיים, ולגידול באתרי עתיקות נטושים ולא מטופלים, ולסכנה הנובעת מפיתוח יתר של הסביבה ליד האתרים ובתוכם.

לסיכום, מדיניות שימור כוללנית שתהא מקובלת על כל הגורמים הקשורים לאתרי העתיקות בישראל היא מערכת שלמה בה יש חוקים, נהלים והנחיות. אלה מיועדים לסייע בקבלת החלטות בנייתן מצבים, בביצוע, בהכשרת כוח אדם מקצועי והשימוש בו. זו מערכת המסוגלת לתת מענה למצבים שונים הצפויים בעתיד, בהתבסס, בין השאר, על ניסיון העבר. על מדיניות השימור להיות בעלת יעדים ומשימות ברורים לכל הנוגעים

בדבר. עליה להיות פשוטה וגמישה על מנת לאפשר למיישמים אותה או לממשיכה להתאימה למצבים ולתקופות שונות.

על מדיניות השימור להתבסס על כוח אדם מקצועי, אשר מסוגל להבין את עקרונות השימור, לנתח אותם וליישם בפועל. כוח אדם זה צריך להיות בעל הכשרה המתבססת על ניסיון והכשרה פורמלית ומוטיבציה גבוהה, ואמור לשפר את הכשרתו בכל שלב, לדאוג לבניית דור המשך ולהשתלב גם ברשויות אחרות הקשורות לשימור עתיקות.

על מדיניות השימור לראות כמטרה עליונה את שיתוף הפעולה עם גופי שימור אחרים אשר יעזרו בטווח הארוך במאבק למען שימור האתרים מול מגמות הרואות בשימור נטל המקשה על קידום אינטרסים שונים. מדיניות השימור צריכה להתגבש כאוגדן של עקרונות. כל אחד מהם יהווה יחידה נפרדת שניתן להפכה לחוק, לנוהל, להנחיה, לצורת מחשבה, לשיטת ביצוע, או לדרך יישום. בשיטה זו ניתן לקחת כל 'עקרון' ולהפכו, בהתאם לצורך, להגדרת מדיניות או לאמצעי אכיפה.

תקוותי היא כי מדיניות השימור המתגבשת במסמך זה, תהווה בסיס מקצועי אשר יאפשר למקבלי ההחלטות, הן ברמה המיניסטריאלית והן ברמת השטח, להבין, לנתח, להחליט וליישם את הצעדים הנדרשים לקידום נושא שימור העתיקות במדינת ישראל.

שימור העתיקות הוא חלק משימור נכסי התרבות הכלליים ונועד לשמור עליהם לדורות הבאים ובמידת האפשר, להציגם לדורות הבאים.

מדיניות השימור של רשות העתיקות מבוססת על הפילוסופיה והאתיקה של השימור הבינלאומיות והלאומיות. היא באה לשמר את הערכים הפיזיים וההיסטוריים החשובים ביותר למורשת התרבות הבנויה של מדינת ישראל. כל זאת על מנת לאפשר את הטיפול בעתיקות בצורה הנכונה ובסדר עדיפויות, לאמוד את ערכם הנכון (PRINCIPLE OF VALUES), לאפשר לציבור הרחב להבינם (PRINCIPLE OF PUBLIC BENEFIT) ולכבדם (PRINCIPLE OF RESPECT).

מטרת המדיניות להגן על המאפיינים התרבותיים של עתיקות המדינה ולהבטיח כי מאפייני מורשת זו, על כל גווניה, ישמרו ויילקחו בחשבון בפעולותיהם של כל הגופים הממלכתיים והאחרים העוסקים באתרי עתיקות במדינת ישראל.

המדיניות מוגדרת במסגרת חוק העתיקות וחוק רשות העתיקות. היא מבוססת על צרכי שימור עתיקות המדינה בהווה ובעתיד ומקבלת את הגושפנקא הפילוסופית העקרונית מאמנות בינלאומיות כגון אמנת ונציה 1964; האמנה הבינלאומית לשימור המורשת העולמית 1972; אמנה בינלאומית לארכיאולוגיה 1976; אמנת האג 1986; אמנת נארה 1995 ועוד.

תחום שימור האמון על השגת יעדי מדיניות השימור, הוא הגוף המרכזי שיועד לכך על ידי רשות העתיקות. התקציבים המיועדים ליישום מדיניות השימור והמשאבים בכוח אדם מקצועי המוכשר או הקיים ליישומה הם תוצר לוואי של ההחלטה כי רשות העתיקות, באמצעות תחום שימור, היא הגוף המוביל את מדיניות השימור במדינה.

מדיניות זו תהווה כלי ביצוע של הרשות ביישום חוקי העתיקות השונים ובמיוחד חוק העתיקות סעיף 29 ז', תקנות 3-30 וחוק רשות העתיקות סעיף 5 ב' ו-ג'.

אינג' יעקב שפר
מנהל תחום שימור

מבוא

המורשת התרבותית היא ביטוי למגוון והעושר התרבותיים הקיימים בארץ ותורמת להגדרת הזהות הישראלית. אתרי המורשת מעמיקים את הקשר שבין העם לארצו, הקשר שבין הקהילה לנופיה ובין אדם לעברו, ואף תורמים ללכידות החברתית. נכסי המורשת התרבותית בישראל, רבגוניותם ומספרם הגדול הם עדויות ארכיאולוגיות והיסטוריות מוחשיות המבטאות את החוויה והזהות הישראלית הייחודית. הם משקפים את קשת הקהילות האתניות והתרבותיות בארץ, ומספרים לנו על זהותנו כיום, על עברנו ועל היווצרות הנוף הישראלי. מקומות אלה הם בעלי ערך.

המורשת התרבותית הבנויה וסביבתה הינם משאב פיזי מתכלה ואינם ניתנים להחלפה או העתקה. נכסי המורשת פגיעים ביותר ומאוימים תדיר מפגעי טבע ואדם, מתהליכי פיתוח מואצים המלווים בזיהום, גידול באוכלוסיה וצפיפותה, עומס גובר של תיירות פנים וחופי חפירות ארכיאולוגיות לא מבוקרות. הרגישות הרבה של אתרי המורשת מחייבת להגן, לשמור ולהציג אותם, על מנת ליהנות מהם היום ולהורישם לדורות הבאים. כדי להבטיח את המשך התועלת הציבורית מנכסים אלה יש לדאוג לטיפול שימורי מתאים ותחזוקה שוטפת. שימור אתרי המורשת והורשתם לדורות הבאים הם אינטרס לאומי ועניין משותף לכל הגורמים המעורבים בהם. המדיניות היא מערכת של הנחיות מקצועיות המגדירה את אופן הטיפול בנכסי המורשת ומשלימה את חוק העתיקות וחוק רשות העתיקות. היא מבוססת על אתיקה ועקרונות מקובלים בעולם המחייבים את כל הגורמים המעורבים, לרבות רשויות ציבוריות, מנהלי אתרים, חוקרים, מתעדים, מתכננים, משמרים ואנשי חינוך ותקשורת. בבסיס מדיניות השימור עומדת גישה זהירה לשינוי הגורסת כי יש לעשות ככל הנדרש לטיפול באתרים ולהשמשתם, אך מעבר לכך יש לשנות מעט ככל האפשר, כדי שהמשמעות התרבותית של הנכס תשמר.

גיבוש מדיניות זו משקף את תפקידה המרכזי של רשות העתיקות בשימור המורשת הבנויה בישראל, ואת מחויבותה לביסוס מעמדו של תחום שימור כגורם המקצועי המוביל בישראל. רשות העתיקות, מתוקף אחריותה לשמירת המורשת של מדינת ישראל, תחתור לשיתוף פעולה עם כל הגורמים השונים המעורבים בשימור אתרים וקידום על ידי הכשרה מתאימה, הנחיה ופיקוח. עם זאת, יש להדגיש ששימור אינו נחלתם של גופי השימור בלבד, ויש לראות בהם נציגים של החברה השומרים על ההון התרבותי של החברה כולה ולמענה. רשות העתיקות תפעל לקרב את הציבור להכרה והערכה של נכסי העבר.

I. עקרונות כלליים

1. הגדרות

המורשת התרבותית הבנויה הם כל אותם אתרים שנוצרו במהלך הזמן על ידי פעילות אנושית ואשר יש להם ערך תרבותי. היא כוללת שרידים ארכיאולוגיים, אתרים תת-ימיים, חורבות, מבנים מסורתיים, מכלולי מבנים, כפרים וערים עתיקות והיסטוריות, גנים, שרידי חקלאות עתיקה ואתרי נוף בעלי ערך תרבותי. מורשת התרבות הבנויה מתמקדת לרב בשרידים אדריכליים גדולים יחסית, ונבדלת מהגדרה הרחבה יותר של התרבות החומרית, הכוללת גם ממצא קטן כגון כלים ומטבעות.

שימור מתייחס למכלול הפעולות הנוגעות לשימור הפיזי של הנכס בסביבתו ההיסטורית. מטרת השימור היא לשמר את האותנטיות של האתר על מרב הערכים התרבותיים, האסתטיים, ההיסטוריים, החברתיים והמדעיים שלו. ערכים אלו והמידע אצורים בחומרים ממנו עשוי הנכס, בעיצובו, במיקומו וסביבתו, בשימושים וברגשות הקשורים אליו. שימור באופן מעשי מטפל בהרס הנגרם על ידי פגעי טבע או יד אדם, וכן במניעה של תהליכי בליה באמצעים טכניים וממשקיים.

2. ערכי המורשת התרבותית

משמעות המורשת התרבותית וחשיבותה נובעות מערכו התרבותי של אתר לרבות הערכים האסתטיים, ההיסטוריים, החברתיים והמדעיים. הערך האסתטי מתבטא באיכויות החווייתיות והחושיות של האתר ונמדד בקריטריונים של צורה, צבע וטקסטורה; כדוגמת עבודת אומנות או אדריכלות. הערך ההיסטורי מכיל בתוכו את ההיסטוריה של ההיבטים האסתטיים, החברתיים והמדעיים ומגלם את הפוטנציאל החינוכי של האתר. הקריטריונים להערכת הערך ההיסטורי נמדדים בהשפעה של האתר על סביבתו, כתוצאה מדמות היסטורית, ארוע או פעילות אחרת הקשורים בו. הוא עולה ככל שרבות העדויות באתרן הקשורות לדמות, לארוע או לפעילות כלשהי. הערך החברתי נוגע ליכולת האתר לתמוך בגיבוש זהות קבוצתית וקשרים חברתיים אחרים הנבנים דרך הקשר לאתר, כדוגמת אתרים בעלי ערך לאומי. הערך המדעי מתבסס על האתר כמקור מידע למחקר, כדוגמת האתרים הארכיאולוגיים. רשות העתיקות תקדם מחקר וגיבוש של קריטריונים מוסכמים להערכת נכסי המורשת השונים.

רשות העתיקות תכיר ותכבד את קיומם של ערכים שונים ולעיתים סותרים באתר, במיוחד במקומות שבהם קיימת התנגשות; לדוגמה, כאשר באתר מיוצגות מספר תקופות וקיים קושי להדגיש תקופה אחת על פני תקופות אחרות מבלי שאלה תפגענה. רשות העתיקות תשאף למצוא פתרונות המאפשרים דו-קיום של הערכים וריבוי של פרשנויות באתר. שימור העתיקות יעשה בגישה שימורית מקצועית ובמאמץ שווה, ללא הבדל בסוג האתר או תקופתו, בהקשרו התרבותי ומיקומו בעבר ובהווה.

ראוי לכבד את תרומתה של כל תקופה למשמעות ההיסטורית של האתר. חשיפה של שכבות קדומות על ידי הסרה של שכבות מאוחרות תעשה במרב הזירות, לאחר תעוד מפורט ורק כשיש מספיק מידע המצדיק את הפעולה. החופר או המתכנן יקבל החלטות אלו בהתייעצות עם הגורמים המעורבים באתר כגון מנהל האתר, המשמר והמתכנן.

3. ערך כבסיס לטיפול

הערך התרבותי של האתר יהיה השיקול העיקרי המנחה בקביעת המדיניות ודרכי הפעולה בו. כלל הגורמים המשפיעים על האתר, ביניהם מצבו הפיזי, המשאבים הקיימים והאילוצים החיצוניים, יילקחו בחשבון.

4. שימושים

אתרי המורשת ישמשו לטובת הציבור. שימוש הולם באתר יכבד את הערך ההיסטורי והשלמות (Integrity) הפיזית שלו ויקדם את ההבנה וההערכה הציבורית כלפיו. השמשה של האתר תיעשה למען הציבור באופן מבוקר, כך שלא יפגע בערכי האתר בשל שיקולי תועלת קצרי טווח. יש לעודד המשכיות של השימוש המסורתי, כדוגמת מגורים, בערים היסטוריות או שימושים בעלי ערך תרבותי.

5. המחשה והצגת אתרים

כדי להבין את המשמעות התרבותית של האתרים ולהכירה יש להציגם לציבור, ולספק שירותים מתאימים ומידע על המסרים והערכים של האתר. רשות העתיקות תהיה שותפה עם הגורמים המעורבים בניהול אתרי מורשת בפיתוח ובחירת הדרכים להצגת ההיסטוריה והמורשת התרבותית שישמשו לרווחת הציבור. יש להמעיט בשחזור למטרות המחשה ככל האפשר. שיחזור יעשה רק במקרים מיוחדים כשיש עדויות מספקות ובאופן מובחן מהמקור. יש להעדיף אמצעי המחשה לא ישירים שאינם דורשים התערבות פיזית ופגיעה בשרידים המקוריים. יש להציג את האמת ההיסטורית באופן הכן ביותר, על מורכבויותיה ופרשנויותיה המגוונות.

6. גישה שימורית כוללת

תהליכי שימור כוללניים מורכבים מחקיקה, אדמיניסטרציה, מימון וכלים טכניים מקצועיים. רשות העתיקות רואה חשיבות בתפיסה כוללת של ההיבטים השונים שתבטיח את שימור המורשת הבנויה בישראל.

7. סטנדרטים ומיומנויות מקצועיות

7.a. שימור יעשה מתוך שימוש בכל הידע, המיומנויות והדיסציפלינות הרלוונטיות היכולות לתרום לחקר האתרים ולטיפול בהם. שיטות התכנון ישלבו ידע שימורי, חברתי-כלכלי ותכנוני. דגש מיוחד יינתן לעבודת צוות רב-תחומית בתכנון וביצוע.

7.b. ניהול וביצוע עבודת השימור יהיו מבוססים על ידע, מיומנויות טכניות ומומחיות מקצועית בסטנדרטים גבוהים. דגש מיוחד ינתן לקידומו המקצועי של תחום שימור כגוף מקצועי מוביל בארץ על ידי הכשרה והתמחות של עובדי רשות העתיקות.

7.g. רשות העתיקות תבסס את מעמדה כגוף הלאומי האחראי לשימור מורשת התרבות הבנויה. רשות העתיקות תקבע הנחיות מקיפות מלוות בסטנדרטים שינחו את פעולות השימור השונות – תעוד, סקר, תכנון, ביצוע, פיקוח ותחזוקה – אשר יחייבו את כל הגורמים המעורבים בשימור עתיקות באתרים.

8. הכשרה מקצועית

8.a. רשות העתיקות רואה חשיבות יתרה בהכשרה מקצועית בנושא השימור הן בהיבט האקדמי והן בהיבט המעשי. יש להתאים את מערך ההכשרה לצרכי השימור של מדינת ישראל כולל כוח אדם וסוגי מקצועות השימור הנדרשים. הקניית ידע ומיומנויות בתכנון שימורי הכרחית ברשויות התכנון וגופים מקצועיים כמשרד הפנים, ועדות מחוזיות, ועדות מקומיות ואחרות, אגודות האדריכלים והמהנדסים, קבלנים, גורמי תירות, חינוך ותרבות, גופים המנהלים אתרי עתיקות כגון משרד הדתות, רט"ג וקק"ל והרשויות והמשרדים הממשלתיים הנוגעים בדבר. במקביל, יש צורך חיוני בהכשרה השימורית כתחום לימוד אקדמי וכוח לק ממסגרת חדשות, או מסלולים קיימים בבתי הספר לאדריכלות ועיצוב, הנדסה, ארכיאולוגיה, גיאוגרפיה, אומנות, כלכלה, סוציולוגיה ומשפטים.

8.b. מסלולי ההכשרה יוקמו בשיתוף גורמים ציבוריים, אקדמיים וממשלתיים, כשרשות העתיקות רואה לעצמה תפקיד מוביל בליווי ובנייה של התכנים התיאורטיים והמעשיים, ובפיקוח על הרמה המקצועית של בוגרי הקורסים בהתאם לקריטריונים שייקבעו על ידה.

8.g. רשות עתיקות תעודד העסקה של מתכננים ומשמרים מוסמכים בעלי ניסיון והכשרה מתאימה, העומדים בסטנדרטים מקצועיים בסקטור הציבורי והפרטי כאחד. רשות העתיקות תפקח על עבודת המתכננים והמשמרים באתרי עתיקות על פי קריטריונים מוגדרים, הנהלים והתקנות.

9. מחקר

מחקר הוא מאבני היסוד של השימור על כל היבטיו ויהווה בסיס לכל שלב בתהליך השימור. לצורך המחקר יש לבנות תשתית מדעית הכוללת מעבדות, פרסומים וספריה מקצועית, מערכות מחשוב ותמיכה טכנית, תוך שיתוף פעולה עם מכוני מחקר בארץ ובחו"ל.

10. מודעות ושיתוף הציבור

10.א. חינוך והסברה הם המפתח ליצירת דעת קהל מבינה ואוהדת בקרב מקבלי ההחלטות והמתכננים. רשות העתיקות מכירה בתפקיד המרכזי של ציבור הארכיאולוגים והציבור הרחב בשימור המורשת. לפיכך, רואה רשות העתיקות חשיבות בקשר עם גופי חינוך, מחקר וקהילה, בהפצת מידע, חינוך ופרסום, ולשיתוף הציבור בכל תחומי השימור, כל אלה במטרה ליצור מעורבות הציבור ולגייס את תמיכתו. יוזמות לשיתוף הציבור יכולות להתבטא בפעילות חברתית, תירונית, דתית, נדבנית ויזמות כלכלית.

10.ב. שימור, המחשה והצגה, וניהול של אתרי מורשת יאפשרו את השתתפותם של אנשים מקהילות בעלות זיקה תרבותית, רוחנית וחברתית מיוחדת לאתר.

11. כלים רגולטיביים

11.א. רשות העתיקות תקדם חקיקה, תקינה, נהלים ותכנון סטטוטורי שיבטיחו את שימורה של המורשת התרבותית. יש להגדיר את מטרות השימור ולעגן אותן בחוק, כך שיגן על המגוון התרבותי, המונומנטים והאתרים בסכנה, כל זאת על סמך רשימת מצאי. ינתן דגש מיוחד על הרחבת ההגנה על מבנים ומכלולים היסטוריים שחוק העתיקות לא חל עליהם באופן ישיר.

11.ב. ועדות השימור, המורכבות ממומחים מקצועיים, ינחו ויבקרו תוכניות שימור ופיתוח באתרים חשובים ויתנו מענה לשאלות כלליות ועקרוניות בנושאי שימור. ועדות אלו ישמשו כגוף ציבורי מיעץ לתחום שימור ולמנהל רשות העתיקות.

11.ג. יש להקים מנגנוני תיאום בין גופי השימור, הממשלה והסקטור הפרטי לקידום השימור של המורשת התרבותית ברמות המקומית, האזורית והארצית. בנוסף, יש לחזק את שיתוף הפעולה בין הגופים ורשויות התכנון הנוגעים לשימור על ידי השתתפות בועדות תכנון, ועדות היגוי, ועדות ביצוע וועדות מעקב.

11.ד. רשות העתיקות תדרוש שילוב של היבטים שימוריים בתוכניות מתאר ארציות, מחוזיות ומקומיות ככלי ראשון במעלה לשמירה, שיקום ופיתוח המורשת. במיוחד אמור הדבר בתוכניות בניוי עיר בערים ובכפרים היסטוריים, בהם יש להדגיש את ערכי המורשת והצביון העתיק ולהגדיר אזורי חיץ מתאימים. כמו כן תתמוך רשות העתיקות בהגנה על אתרי עתיקות באמצעות שמירה על שטחים פתוחים על ידי הכרזת שמורות טבע וגנים לאומיים, יערות, שמורות ביוספריות ושמורות נוף.

12. כלים כלכליים

12.א. יש להקצות משאבי מדינה על מנת לשמר את המורשת התרבותית של מדינת ישראל. רשות העתיקות רואה לנכון להרחיב את תקציבי השימור באמצעות הגדלת המימון הממשלתי ויצירת מקורות תקציביים נוספים כגון: גיוס תרומות, הטלת קנסות, היטל על חפירות חדשות, הקמת קרן שימור בסיוע משרדי ממשלה, עידוד קרנות פרטיות ויצירת שוק. כמו כן ראוי לטפח שותפויות בין גופים ממסדיים לסקטור הפרטי וגופים חוץ ממסדיים.

12.ב. רשות העתיקות תעשה ככל יכולתה לעודד את שימור המורשת על ידי תמריצים לסקטור הפרטי, סובסידיות, הקלות במיסוי וארנונה וכיוצא ב.

12.ג. כל פעילות הנוגעת בעתיקות יש לגבות בהקצאת משאבים מתאימים לשימורן ולתחזוקתן לאורך זמן. חלופות כלכליות לשימור האתר יבחנו בשיתוף עם החופר והגופים הרלוונטיים ויאושרו על ידי רשות העתיקות. יזמות כלכלית באתרים תתאפשר באופן שלא יאפשר פגיעה בעתיקות ותהיה בפיקוח רשות העתיקות.

II. עקרונות השימור

1. שימור באתרו 'in-situ'

a.1. תינתן עדיפות עליונה לשימור המורשת באתרה. יש לשאוף לשמר את כל הפריטים באתרם. עדיפות גבוהה תינתן לשימור אלמנטים אומנותיים כגון פסיפסים, פרסקאות ופריטי אבן. הוצאת פריטים מהאתר תיעשה רק במקרים מיוחדים ובפיקוח רשות העתיקות, כשאינן כל אפשרות אחרת לשימורם.

b.1. העתקת אתרים תשקל לגופו של עניין, על בסיס ערכי האתר וסביבתו ובחינת החלופות להצבתם, ותאושר כמוצא אחרון רק במקרים יוצאי-דופן.

a.1. הסביבה ההיסטורית של האתר היא מרכיב חשוב בקביעת ערכו ויש לעשות כל מאמץ להגן עליה ולשלב אותה בתכנית הניהול הכוללת (תכנית ממשק) של האתר. במסגרת תוכנית זו יש להגדיר אזור חיץ סביב האתר.

2. התערבות מינימאלית

ההתערבות בנכסי המורשת תהיה מינימאלית על מנת לשמר חומר מקורי רב ככל האפשר. מטרתה לשמר את המצב הקיים ולהאט את קצב הבליה עד כמה שניתן, על ידי מניעת הרס בידי גורמי טבע ופגיעת אדם.

3. כיבוד החומר

a.3. עקרון הכיבוד של החומר הפיזי המקורי של השרידים ינחה את הטיפול השימורי. השרידים ישומרו במצבם ההיסטורי ללא אובדן עדויות ומידע. יש להעדיף שימוש באמצעים לא-הרסניים. סטייה מעקרון זה מחייבת הצדקה מיוחדת.

b.3. תינתן עדיפות לשימוש בטכנולוגיות מסורתיות וחומרים מקוריים. שימוש בחומרים חדשים ייעשה רק לאחר ניסוי החומר ויודא שאינו גורם נזק לאתר, ולא ימנע או יכשיל טיפולים חוזרים בעתיד.

4. תעוד וסקר

a.4. יש להכין תעוד וסקר של אתרים בעלי ערך ברמה הלאומית. במקרים בהם אתר עומד לפני הרס יש להכין תעוד שיישמר ברשומות הציבוריות ברשויות מקומיות ובארכיון רשות העתיקות.

b.4. תעוד וסקר הינם חלק אינטגרלי מהטיפול השימורי. הוא כולל תעוד מצב האתר לפני הטיפול ותעוד מפורט של כל התערבות בו. רמת התעוד ודרגת הפירוט יקבעו על ידי רשות העתיקות בהתאם לערך האתר ומטרות השימור. יש לשמור בארכיון רשות העתיקות את כל הרשומות הנוגעות לאתר, כולל תעוד של עבודות השימור לפני כל התערבות ואחריה, בעבר ובהווה.

5. שימור בחפירות ארכיאולוגיות

חפירות ארכיאולוגיות ילוו בשימור בין העונות ובגמר החפירה. תכנית השימור תגובה בהקצאת משאבים מתאימה ותוכן במהלך החפירה ולאחריה. תכנית השימור תוגש עם תכנית החפירות כוח לק מהבקשה לרשיון חפירה ותובא לאישור תחום שימור. במקרים מיוחדים תידרש תכנית שימור בחפירות הצלה. דגש מיוחד יינתן להסברת חשיבות השימור לארכיאולוגים חופרים ולשיתופם בגיבוש תכנית השימור באתר.

6. תכניות חירום

נוכח אי-היציבות באזורנו והסכנות האורבות לפתחה של המורשת הבנויה, יש לגבש תכנית לפעולות חירום במקרי אסון. יש להכין תוכניות הצלה לאתרים ולמבקרים בהם. באתרים ציבוריים יש לקבוע נהלים ותקנות בטיחות והגנה; לא יאושרו פעילויות שיש בהן סכנה למבקרים או לאתר.

III. תהליך השימור

1. סדר העבודה

רשות העתיקות תפעיל תכנית שימור באתרי המורשת בארץ המורכבת משלבים עוקבים ומשלימים: זיהוי ורישום ברשימת מצאי, סקר תעוד והערכה, תכנון שימור ויישום, ניהול האתר כולל מעקב, בקרה ותחזוקה. בתהליך ישותפו בעלי עניין, ולהערכת המשמעות של האתר תינתן עדיפות גבוהה לאורך כל תהליך השימור.

2. רשימת מצאי

2.א. תהליך הזיהוי של אתרי המורשת ושימורם יתבסס על רשימות מצאי, וסקר מצאי שימור מקיף. רשות העתיקות תקים רשימת מצאי ארצית בשיתוף עם גופי מחקר ומוסדות לאומיים. רשימות אלו ירכזו במאגר מידע ממוחשב ונגיש לנושאי השימור כאמצעי לניהול, מעקב ובקרה מקצועיים ולמטרות מחקריות. מאגר המידע יכלול מידע בסיסי ודוחות נלווים, וכן תוצאות של מחקרים והערכות, תעוד החלטות ופעולות, סיווג אתרים ודירוגם על פי המשמעות התרבותית שלהם. כמו כן יערך סקר מצאי שימור שיגדיר את מצבם הפיזי של האתרים וצרכי השימור. מידת דחיפות הטיפול ותוצאותיו יכללו ברשימת המצאי. רשות העתיקות תבסס את סדר העדיפות לטיפול באתרי עתיקות על סקר מצאי השימור של עתיקות מדינת ישראל, וסקר סיכונים המצביע על מצבם וצרכי הטיפול בהם.

2.ב. באתרי עתיקות מוכרזים יקבעו גבולות ואזור חיץ המושתתים על תסקירי שימור וסביבה, יפתח תיק בארכיון ויוגדר הגורם האחראי לאתר. רשות העתיקות רואה לנכון להקים רשימת מצאי משלימה של אתרי מורשת שאינם נכללים בחוק העתיקות, וזאת כדי להבטיח שהערך ההיסטורי באתרים אלה ינחה את השיקולים הנוגעים לעתידם.

3. סקר תעוד והערכה

הגדרת המשמעות התרבותית של האתר, מצבו הפיזי והממשקי תבוסס על סקר ותעוד ארכיאולוגי, היסטורי, אדריכלי ואורבני כנדרש. עומק הסקר והיקף התעוד יותאמו לערך ולאופי האתר מצד אחד, ולסוג ההתערבות השימורית וצרכי הפיתוח מאידך.

4. תכנון

4.א. רשות העתיקות בשיתוף עם הגופים הרלוונטיים תגבש תכנית אב ארצית לשימור אתרי העתיקות של מדינת ישראל. התכנית תתבסס על רשימת המצאי ותבנה לאורך זמן באופן שישקף את מכלול ערכי האתרים ומצבם הפיזי, על סוגיהם ותקופותיהם השונות.

4.ב. תכנון אתר יעשה במסגרת של תכנית ממשק המפרטת את מטרות השימור, דרכי הטיפול, שימושים מתאימים, אופן ההצגה לקהל, אסטרטגיית הניהול והתייחסות לתוכניות הפיתוח באזור. תכנית הממשק תהווה בסיס לפיתוח תוכניות שימור פיתוח ותחזוקה מפורטות. התוכניות יגובשו על סמך סקר תעוד והערכה של ערכי האתר, מצבו הפיזי וההיבטים הממשקיים. רשות העתיקות תנחה את המתכננים בנושאים הארכיאולוגיים, האדריכליים, ההנדסיים והשימוריים.

ג.4. תכנון האתר יעשה מתוך התייחסות כוללת לאלמנט או למבנה בהקשר הסביבתי שלו. יש להעדיף טיפול במכלולים על פני טיפול באלמנטים או מבנים בודדים המנותקים מהקשרם.

ד.4. התוכניות יעודכנו מעת לעת בהתאם לצרכים המשתנים באתר.

5. ניהול אתרים

א.5. רשות העתיקות, בשיתוף עם הגורמים המנהלים אתרי מורשת, תגבש סטנדרטים ונהלים מחייבים, ותעבוד על פיהם בניהול אתרי מורשת. יש להכשיר ו/או להעסיק מתכננים ומשמרים בגופים המנהלים אתרי מורשת כגון: רשות הטבע והגנים הלאומיים, קרן קיימת לישראל, עיריות ומועצות שבתחומן ערים וכפרים היסטוריים, חברות לפיתוח תיירות, מוזיאונים פתוחים, אתרים קדושים באחריות משרד הדתות ומשרד הפנים. כדי להבטיח הגנה מרבית ושימור הולם של האתרים, רשות העתיקות תיקח חלק פעיל, בתיאום עם גופים אלה, בקביעת פרוגרמות, הכנת תוכניות ממשק, שימור ותחזוקה.

ב.5. רשות העתיקות היא בעלת הסמכות הסטוטורית לאישור תוכניות וטיפול או מתן היתר לטיפול שימורי באתרי עתיקות השונים. כל עבודת שימור תעשה בפיקוח שימורי ותיאום של תחום שימור.

ג.5. מנהל האתר יהיה אחראי על יישום תוכניות הממשק, השימור והתחזוקה לאתר, שעיקרן מניעת סיכונים, פגיעת אדם ובליה טבעית. באחריותו לדאוג גם לאיכות התצוגה.

ד.5. פיתוח בר קיימא בניהול האתר יאזן בין האינטרסים השונים ובהם שיקולי פיתוח לעומת שיקולי שימור. נדרשת בחינה זהירה ומבוקרת של ההשלכות הנובעות מפיתוח אתר למבקרים על מצב העתיקות לאורך זמן. בעוד שבחשיפת האתר ניתן לממש את הפוטנציאל הכלכלי והחינוכי, הרי בה בעת עלולה לעלות רמת הסיכון הפיזי לעתיקות. כשקיימות הכנסות באתר יש לדאוג שחלקן יושקע בשימור ותחזוקה של האתר. במקרים בהם נגרם נזק בלתי הפיך לאתר יש לשקול אמצעי הגנה ביניהם סגירה של אזורים לקהל וכיסוים.

IV. התערבות שימורית

1. הנחיות כלליות

התערבויות שימוריות כוללות את האמצעים הטכניים לטיפול באתר וסביבתו. רשות העתיקות תנחה בחירת סוג הטיפול כך שיושתת על הבנה של המשמעות התרבותית והמצב הפיזי של האתר ועל פי העקרונות המפורטים בסעיף III לעיל. לפני כל התערבות יבוצע תעוד וסקר של המצב הפיזי והגורמים לבליה של האתר. בסיומה של כל התערבות יוכן דו"ח שימצא בארכיון רשות העתיקות. הרשות תוודא שמטרות ההתערבות יוגדרו בצורה ברורה מתוך ראייה כוללת וארוכת טווח, ויעשה שימוש בשיטות וחומרים שנוסו והוכחו ו כבלתי מזיקים. בסדר העדיפות לטיפול באתר יש להתחיל בעבודות ההגנה והשימור ולאחריהן עבודות השחזור והפיתוח.

2. תחזוקה שוטפת

תחזוקה היא האמצעי הבסיסי והחשוב ביותר בשימור, המונע ומפחית נזקים מצטברים הנגרמים על ידי פגעי טבע ואדם. רשות העתיקות תדרוש תוכנית תחזוקה שוטפת לכל האתרים אשר תכלול מערכת ניטור. רשות העתיקות תאשר ותפקח על תוכניות התחזוקה והן יעודכנו מעת לעת במידת הצורך. דוחות התחזוקה ישמרו בארכיון רשות העתיקות. דגש מיוחד ינתן לתחזוקה שימורית של אתרי עתיקות קולטי קהל.

3. שימור מונע, הגנה פיזית וייצוב

פעולות אלה מכוונות להפחית את הנזק הנגרם לאתר או למבנה והן כוללות, בין השאר, קירויים, הסדרת ניקוזים, גידור ושמירה. מטרת פעולות אלו לשמר את מרב החומר המקורי ובמידת האפשר את האופי והסביבה המקוריים. השיקול המרכזי בהקמת קירויים חדשים יהיה מידת ההגנה על האתר. על הקירוי להיות פשוט, פרקטי ומתוכנן כך שהפגיעה באתר וסביבתו תהיה מינימאלית. כעקרון, רשות העתיקות תעדיף למצות את פעולות השימור המונע הנדרשות לייצוב האתר לפני ביצוע התערבות עמוקה יותר.

4. כיסוי אתרים

ככלל, רשות העתיקות תנחה לכסות אתרים ארכיאולוגיים בסיום המחקר כדי לשמרם ולמנוע וונדליזם ושוד. במקרים מיוחדים, לאחר שיובטחו האמצעים לשימורו ארוך הטווח של אתר, ניתן יהיה לחשוף ולשמר אותו כדי להציגו לקהל. על מנת למנוע ניצול יתר של אתרים רגישים ושחיקתם ניתן לשקול רוטציה בפתיחת אתרים קולטי קהל, על ידי סגירת אתרים לביקור ופתיחת אחרים במקומם. כיסוי האתרים יעשה בתאום עם החופר ורשות העתיקות על פי מפרטי כיסוי מאושרים.

5. שימור תוך התערבות מינורית

מערכת פעולות שלא גורמות לשינויים ניכרים במבנה וללא תוספת אלמנטים חדשים, כך שהמצב הבסיסי של האתר לא מופרע. פעולות אלו כוללות ייצוב של חלקים מעוותים או ממוטטים, תיקון אלמנטים והסרה של תוספות מאוחרות שאינן בעלות ערך. את הפעולות הללו יש ללוות בתעוד מפורט, במיוחד במקרה של הוספה או הסרה של אלמנטים.

6. שימור תוך התערבות עמוקה

התערבות בעלת השפעה גדולה ביותר על החומר המקורי. היא כוללת ייצוב של המבנה באמצעות אלמנטים תומכים ראשיים ותיקון או החלפה של חלקים חסרים. השיקולים לפירוק והרכבה של מבנה או העתקת מבנים ואלמנטים יבחנו באופן זהיר ומבוקר בשל הפגיעה החמורה בחומר המקורי וסביבתו. רשות העתיקות תאשר פירוק והרכבה של מבנה או העתקת מבנים רק כמוצא אחרון לשימורם. על תוספות חדשות לכבד את הפוטנציאל הארכיאולוגי של השרידים או המבנים ההיסטוריים מבלי להעיב על החומר המקורי. יש להבטיח את השתלבותם ההרמונית עם העיצוב המקורי של המבנים והשרידים.

7. שיחזור מלא

שיחזור מלא של מבנה באתרו אשר השתמרו ממנו רק שרידים בודדים יאושר על ידי רשות העתיקות רק במקרים חריגים במבנים ייחודיים. במקרים אלה תינתן עדיפות לשימור השרידים המקוריים באופן שלא יפגעו כתוצאה מן השחזור. שיחזור של מבנה באתרו יעשה רק על סמך עדויות מוצקות ולא על סמך אנלוגיות.

8. עבודות חדשות

על כל התערבות מודרנית להיות מובחנת מהשרידים המקוריים. עבודות אלו ישולבו באופן רגיש וזהיר בהתאם לאופי ההיסטורי של האתר ולא יעיבו על השרידים המקוריים.

9. סביבת האתר

טיפול בסביבת האתר הוא חלק משימורו והצגתו. מבני שירות וגיבון מודרניים הנדרשים באתר יתוכננו באופן שלא יפגע באתר ובנוף. יש לשחזר את הסביבה האותנטית של האתר במידת האפשר על ידי הסדרה ותכנון נופי מתאים.

יש להקים מערכת ניטור 'Monitoring' ארצית ובין גופית למעקב ובקרה של רמת הסיכון של אתרי עתיקות אשר תהווה בסיס לתחזוקת האתרים. מערכת הניטור תאסוף נתונים על מצב האתרים וגורמי הבליה, אם טבעיים או מונדליזם. במקרי ונדליזם יש להחזיר את המצב לקדמותו במידת האפשר ובזמן קצר על מנת לצמצם את התופעה.

V. יעדים על פי סדר עדיפות

מדיניות השימור תקפה בכל אתרי העתיקות ויש להתייחס אליה כמכלול. עם זאת נקבעו מספר יעדים נקודתיים הנגזרים מהמדיניות הכללית ואשר יעמדו בראש סדר העדיפויות השימורי בשנים הקרובות. אין בקביעת יעדים אלה ופירוטם כדי לגרוע מחשיבותם של אתרים או נושאים שאינם מוזכרים כאן ומרמת הטיפול בהם.

א. שימור ערים ומרכזים היסטוריים

רשות העתיקות תיזום תהליך של גיבוש מדיניות שימור ארצית לערים ומרכזי כפר היסטוריים, ופיתוח מודלים ליישום מדיניות שימור זו, לרבות סקרים, תכנון ופיקוח. במקביל תקדם רשות העתיקות פרויקטים לשימור ושיקום אתרים אלה. הפעילות בכל ישוב תיעשה בתכנון רב-שנתי עם הגדרה ברורה של מטרות ומשאבים קיימים ופוטנציאלים. דגש מיוחד ינתן לייזום ומעורבות של רשות העתיקות בהתוויית תכניות מתאר שימוריות לערים והכפרים ההיסטוריים בשיתוף המשרדים הממשלתיים המתאימים והמועצות המקומיות.

ב. טיפול במבני אדמה

ברבים מהאתרים בארץ נחפרו במשך עשרות שנים שרידים של מבני אדמה אשר נשאר חשופים ללא טיפול ותחזוקה מתאימים. מבנים אלה, שחלקם בעלי ערך מדעי ותרבותי ממדרגה ראשונה, הולכים ומתפוררים במהירות ובמקרים מסוימים אף עומדים בפני כליה. רשות העתיקות רואה לנכון לבצע עבודות שימור דחופות באתרים אלה, שיתבססו על מחקר גורמי הבליה ופתרונות שימוריים כולל כיוויים, בניית שכבות הקרבה וקרויים.

ג. קרוי אתרים

קירוי אתרים ארכיאולוגיים הוא פתרון מקובל להגנה והצגה של ממצא רגיש כגון פסיפסים, ציורי קיר ומבני אדמה. למרות ההשקעה הגבוהה, עולה כי במקרים רבים הקירוי פוגע בנוף האתר ותהליכי הבליה נמשכים ואף מואצים. רשות העתיקות, בשילוב עם תכניות מחקר בינלאומיות, תקדם את המחקר על השפעת הקירוי על תהליכי הבליה, הפרשנות והצגת האתר, במטרה לגבש הנחיות לתכנון והקמה של קירויים.

ד. אתרים פרה-היסטוריים

אופי הממצא הפרה-היסטורי ורגישותו מציבים בפני המשמרים אתגרים מורכבים הדורשים פתרונות ייחודיים לסוג זה של אתרים. רשות העתיקות תשים לעצמה למטרה לחקור את בעיות השימור האופייניות לאתרים אלה ואת דרכי הפרשנות וההצגה שלהם.

ה. טיפול באתרים מתקופת הברונזה והברזל (תקופת המקרא)

בשל ערכם התרבותי המיוחד זכו האתרים מתקופת הברונזה והברזל (תקופת המקרא) להתעניינות מדעית וציבורית נרחבת בארץ ישראל. החשיפה הארכיאולוגית גררה אחריה לא פעם פיתוח אינטנסיבי ועבודות שיחזור לטובת המבקרים, אשר גרמו לפגיעה בשרידיים

העתיקים. לעומת ההשקעה הרבה בחפירות ובאמצעי המחשה לקהל, היקף עבודות השימור היה מצומצם ביותר. רשות העתיקות תגביר את הפעילות השימורית באתרים אלה אשר סבלו בעשרות השנים האחרונות מבליה מואצת הנובעת בין השאר מחשיפת יתר, חוסר ידע וטיפול מתאים, עבודות שיחזור ופיתוח אינטנסיביות והעדר תחזוקה שימורית. העבודות יכללו מחקר מקיף על גורמי הבליה, שיטות השימור וגישות שונות להמחשת ערכי האתר ללא שיחזור ופגיעה בעתיקות.

1. טיפול באתרים "קלאסיים"

אתרים "קלאסיים" נחפרו באינטנסיביות בשנות ה-90 של המאה העשרים במגמה לפתח אותם כאטרקציות תיירותיות. גישה זו הובילה לפיתוח יתר ולא מאוזן עם צרכי השימור, ובמקרים רבים נגרמו לאתר וערכיו נזקים בלתי הפיכים. יש להכיר בעובדה כי אתרים אלה "הוקרבו" לטובת הפיתוח התיירותי, וכי נדרשת הגדרה ברורה יותר של גבולות הפיתוח ומטרותיו. כעקרון יש להגביל עבודות שיחזור ופתוח באתרים שכבר פותחו, ובאותה עת להגביר את ההתערבות השימורית והתחזוקה המקצועית המתאימות. יש לשקול פתיחה לקהל של אתרים "קלאסיים" נוספים על אלה הקיימים ולהגביל את עבודות השחזור בהם.

2. טיפול בערים העתיקות בנגב

הערים העתיקות בנגב נחשפו בחפירות ארכיאולוגיות, פותחו לקהל ושוחזרו, אך הלכו והוזנחו במשך הזמן. מצבם הפיזי של חלק מהאתרים כיום ירוד ומסוכן, וללא טיפול שימורי ותחזוקה מתאימים. על רשות העתיקות ליזום טיפול כולל באמצעות תכנית חירום שתכלול שימור, בטיחות, תחזוקה מקצועית שוטפת, סגירה וכיסוי של חלק מהאתרים ופתיחה מחדש של אחרים.

ח. טיפול באתרים צלבניים וממלוכיים

המצודות הצלבניות והממלוכיות בישראל נשתמרו באופן מרשים ובמצב טוב יחסית. רשות העתיקות רואה מקום להתייחסות לאתרים אלה במסגרת תכנית ארצית תוך שימת דגש על שימורם, שיקומם ופיתוחם ושילובם בסביבה. עיקר הפעילות יתמקד בפתוח סביבתי-נופי, שימור ותחזוקה שוטפת, תוך המנעות מחשיפה אינטנסיבית נוספת ועבודות שיחזור. יש להדגיש את האתרים הצלבניים והממלוכיים במרכזי הכפרים העתיקים ולשלב אותם בתכנון האורבני ובפעילויות חברתיות ותרבותיות.

ט. טיפול שימורי אזורי בבתי כנסת עתיקים

רשות העתיקות תעודד תכנית שימור, שיקום ופיתוח אזורי למקבצי בתי כנסת עתיקים. התכנית תטפל במקבצי בתי הכנסת בגליל המרכזי, בגליל הצפוני-מזרחי ובדרום הר חברון. התכנית תתמקד בשימור, תחזוקה, פתוח סביבתי והמחשה. התכנית תשתלב עם תכניות פיתוח אזוריות ועם יוזמות של גופים ציבוריים אחרים.

י. טיפול שימורי אזורי באתרי פולחן עתיקים

רשות העתיקות תעודד תכנית שימור, שיקום ופיתוח אזורי למקבצי מקדשים, כנסיות, מסגדים, ואתרי פולחן אחרים המוכרזים כעתיקות. התכנית תטפל בקבוצת כנסיות בגליל המערבי, סביב הכינרת ובאזור דרום הר חברון ועוד. התכנית תתמקד בשימור, תחזוקה, פתוח סביבתי והמחשה. התכנית תשתלב עם תכניות פיתוח אזוריות ועם יוזמות של גופים ציבוריים אחרים.

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. (World Heritage Convention)(1972), UNESCO.
http://whc.unesco.org/world_he.htm (May 2003)

Cultural Resource Management Guideline. 1997. US National Park Service
<http://www.nps.gov/policy/DOrders/DOrder28.html> (May 2003)

ICAHM Charter: Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage (1990), Lausanne, ICOMOS – ICAHM.
http://www.international.icomos.org/e_archae.htm (May 2003)

Principles for the Conservation of Heritage Sites in China. English-Language Translation, with Chinese Text, of the Document Issued by China ICOMOS. English-Language Translation ed. Neville Agnew and Martha Demas, The Getty Conservation Institute, PDF format.
<http://www.getty.edu/conservation/resources/reports.html> (May 2003)

Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations (1956), New Delhi, UNESCO.
http://www.unesco.org/culture/laws/archaeological/html_eng/page1.shtml (May 2003)

The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance (1999), ICCOMOS (accepted by ICOMOS International). <http://www.icomos.org/australia/burra.html> (May 2003)

The Nara Document on Authenticity (1994), ICOMOS.
http://www.international.icomos.org/naradoc_eng.htm (May 2003)

The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (1964), ICOMOS.
http://www.international.icomos.org/e_venice.htm (May 2003)

The Washington Charter: Charter on the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (1987). ICOMOS.
http://www.international.icomos.org/e_towns.htm (May 2003)